

Stedlige perspektiver på skoleliv og yrkesfag

Kaja Reegård

Senior Researcher, NIFU

Jon Rogstad

Research Director, FAFO

Kristinn Hegna¹

Associate Professor, Department of Education, University of Oslo

Abstract

Title: Spatial perspectives on school life and vocational education and training

The articles featured in this special issue aim to investigate the importance of places and social space for the understanding of young people's educational choices, vocational aspirations, and educational results in Norway. In a country priding itself of its comprehensive educational system across social class and large geographical distances, a comparative perspective on education in different local contexts, allow to open the "black box" of spatial educational inequalities. A long overdue emphasis on vocational education in structurally differentiated contexts, that is, Oslo, Telemark, Hordaland, Rogaland, Trøndelag, Troms and Finnmark, contributes to this aim. The articles are organised in two sections: firstly, perspectives of place and space as opportunity structures leading to differences and inequality, secondly, contributions to understand place and space as a subjective frame of reference. We hope that the discussions presented will offer valuable insights while stimulating further debate, both on the study of young people's spatialised school lives, and on the broader societal questions that they highlight.

Introduksjon

Temaet for dette spesialnummeret er betydningen av sted, rom og tid for forståelsen av ungdoms yrkesfaglige utdanningsaspirasjoner, deres resultater og veivalg i utdannings-systemet. Et slikt søkelys på lokale kontekster og sosiale rom er fruktbart for komparativ forskning på ungdom og utdanning, kanskje særlig når det gjelder yrkesfaglig utdanning. De yrkesfaglige videregående utdanningene er knyttet til det lokale arbeidslivet både gjennom lærlingkontrakter og i egenskap av arbeidsmarked for ferdige kandidater. På den ene siden vil altså geografisk variasjon innebære ulike kontekster for utdanningstilbud og

¹ Corresponding author: kristinn.hegna@iped.uio.no

-institusjoner, på den andre siden utgjør skoler i seg selv en lokal kontekst og et sosialt rom for ungdoms utdanningsliv og hverdagspraksiser.

I en norsk sammenheng kan dette grepet beskrives som uvanlig. Komparative studier viser for eksempel at de nordiske landene er kjennetegnet av svært ulike fagopplærings-systemer (Jørgensen, Olsen & Thunqvist, 2018; Thunqvist, Tønder & Reegård, 2019), til tross for at vi deler en rekke fellestrekk som sterk velferdsstat, stabile politiske institusjoner og høy grad av tillit mellom de styrende og de styrte. I en slik sammenligning fremstår Norges utdanningssystem som enhetlig og homogent, og også i andre sammenhenger, hvor for eksempel den norske enhetsskolen framheves, er det lite rom for å tenke på variasjon. Med dette spesialnummeret er det akkurat dette vi ønsker å problematisere; hvordan ser utdanningsliv og utdanningssystemer ut fra unges eget lokale perspektiv? Hvilke forskjeller i utdanning henger sammen med de geografiske og sosiale avstandene som finnes i Norge?

Sted forstått som geografi, for eksempel i form av regionale bosettingsmønstre, utgjør en sentral del av hvorfor utdanningssystemer blir så forskjellige. Urban–rural-aksen, men også dialektikken mellom det globale og lokale, er sentrale temaer innen komparative utdanningsstudier (Arnove, 2013). Vår oppfatning er likevel at sted, forstått som noe utover fysiske omgivelser og nasjonale grenser, trenger mer komparativ oppmerksomhet for å gi en dypere forståelse av variasjoner i utdanningsaspirasjoner og frafall innen yrkesfaglig utdanning i Norge – temaer som står høyt på den politiske dagsorden i alle de nordiske landene. Håpet er ikke bare at et stedssensitivt blikk på disse temaene gir nye måter å forstå aspirasjoner og frafall, men også at det kan bidra til å tette et hull i kunnskapen om yrkesfaglig utdanning generelt og i Norge spesielt.

Bakgrunnen for spesialnummeret er et forskernettverk (finansiert av Forskningsrådet, 2016–2018) bestående av forskere fra Universitetet i Oslo, Fafo, NIFU, Universitetet i Sørøst-Norge, NTNU og Universitetet i Tromsø. I nettverket deltok forskere med kvalitative og kvantitative data om utdanningsvalg og yrkesfaglig utdanning fra ulike geografiske lokaliteter, med forskjellige strukturelle, institusjonelle og meningsbærende betingelser: Finnmark, Troms, Trøndelag, Hordaland, Rogaland, Telemark og Grenland, samt Oslo. Ønsket er at de ulike artiklene skal bidra til å identifisere forbindelser mellom lokale studier av skolegang, skoleløp, utdanningsaspirasjoner og frafall i yrkesfaglig utdanning, noe som samlet kan gi et mer helhetlig bilde av hvilken betydning geografi, sted og rom har for gjennomføring på yrkesfag.

Et komparativt blikk på utdanning i ulike lokale miljøer

Gjennom bidragene spør vi: Hva kan vi lære av å studere valg og frafall i lokale kontekster i Norge ut fra ungdommenes eget perspektiv? Hvilken betydning har sted for valg og gjennomføring av yrkesfaglige utdanninger og for unges skoleliv? På hvilken måte gjør internasjonale og globale endringer og strømninger nedslag i ungdoms skolehverdag i deres lokale miljø?

Vi tar som utgangspunkt at endringene i det norske arbeidsmarkedet og vilkårene for ungdoms veier inn i arbeid i stor grad er geografisk betinget. Gjennom å anvende en regional linse vil vi søke å fange inn hvordan ungdom møter ulike utfordringer med hensyn til å komme inn på arbeidsmarkedet. Disse utfordringene er avhengig av strukturelle, sosiale og kulturelle forhold på stedet de er bosatt (Skogen & Krange, 2010). Tematikken for spesialnummeret er ikke ungdoms sysselsettingsmønstre i seg selv, men flere bidrag inkorporerer vilkårene for arbeidsmarkedsdeltakelse for sårbar og marginalisert ungdom.

Ulike typer data gjør det mulig å trekke sammenligninger på tvers av ulike kontekster. Alle de geografiske stedene som er representert, er på ulike måter påvirket av globale strømninger; økte krav om kompetanse og modernisering av produksjon i industrien har bragt velstand og utvikling til noen deler av landet, som for eksempel Rogaland, mens andre industriområder ikke har taklet utfordringene like godt, som for eksempel Grenlandsområdet. Utdanningsekspløsjon og selvfølgeliggjøringen av teoretisk kunnskap og høyere utdanning dominerer i enkelte områder, som for eksempel i Oslo, mens andre områder preges av en attraktiv primærnæring som trekker ungdom ut av skolen, som for eksempel i Troms og Finnmark. Ungdom er mer lokalt forbundet gjennom sin oppvekst, venner og skolegang enn voksne, men også for dem påvirkes deres tilværelse av slike makroprosesser.

Teoretisk tar vi utgangspunkt i sosiokulturelle teorier om sted og rom (for eksempel Lefebvre (1991) og Massey (2013)), der stedenes lokale logikker og ungdommenes forståelser av dem, vil tas på alvor. Farrugia (2014) betegner *space* som «a terrain of structural inequalities», og påpeker hvordan ungdoms identitetsbygging finner sted i skjæringspunktet mellom den strukturelle ulikhetens rom og den erfaringen som ungdom har med sine steder i den lokale livsverden. Stedet utgjør derfor både «space as materiality» og «space as contextuality» (Jauhiainen, 2005; Saar & Palang, 2009) på en gang; både materielle spor etter globale og strukturelle prosesser, og den konteksten som stedet utgjør ved at det gis mening på det subjektive planet gjennom lokal praksis og individuelle liv.

I artiklene tematiseres derfor både mulighetsstrukturer og mulighetsrom. Når det gjelder det førstnevnte er spørsmålet hvilke handlingsbetingelser som finnes i lokale utdanningssystemer og arbeidsmarkeder, herunder ulike sjanser for praksis, forskjellige muligheter for utdanning og læring. De brede inngangene er tilstede, men spesialisering må skje andre steder for ungdom i de grågrendte strøkene. Mulighetsrom handler om muligheter som defineres lokalt, og om de sosiokulturelle premissene for hvilke utdanninger som sees som attraktive og ønskelige, de subjektive oppfatningene av muligheter og strukturelle betingelser. I artiklene knyttes dette til ulike steder – aktivitetsarenaer, hverdagssteder, skolestedet. Stedet begrenser, påvirker og muliggjør ungdommenes individuelle aspirasjoner. Ikke minst inkluderer spesialnummeret ulike geografiske lokaliteter – storbyen Oslo, Rogalandsbygda, Hordaland, tettstedet i Finnmark, Troms, Trøndelag, industrilandskapet i Grenland.

Artiklene i dette nummeret

Spesialnummeret inneholder åtte artikler som på ulike måter gir bidrag til problemstillinger knyttet til forholdet mellom ungdom, utdanning og sted, og hvor arbeidene kombinerer sosiologiske, samfunnsgeografiske og sosialantropologiske tilnærminger. Tekstene er organisert i to bolker med ulike innfallsvinkler til stedets og rommets betydning. Den første bolken tar utgangspunkt i sted som *forskjellsskapende driver* og den andre bolken til sted som *meningsgivende referanse*. Det første innebærer at stedets mekanismer som bidrar til å reprodusere ulikhet og forskjell, settes i fokus. Sted som meningsgivende referanse innebærer at man søker å forstå stedet som avgjørende referanseramme for å skape mening og koherens for ungdommene – deres valg og identitet.

Sted som forskjellsskapende driver

Forhold på et gitt sted kan analyseres som mulighetsstruktur, som virker definerende og avgrensende på individenes valg. Det er derfor nærliggende å anta at barn og unge som er vokst opp på forskjellige steder også stiller ulikt til start. Ett eksempel er studier som viser hvordan boforhold og nabolag virker inn på forhold som skoleprestasjoner og arbeidsmarkedstilknytning (se for eksempel Brattbakk & Wessel, 2017). Generelt er strukturell ulikhet knyttet til sted et aspekt som er grunnleggende for de perspektiver som ligger til grunn for spesialnummeret, og til en viss grad kan disse bidragene dermed beskrives under Hanson Thiems (2009) betegnelse «the difference that space makes» på utdanningsprosesser.

Flere av bidragene er med på å sirkle inn hvordan sted bidrar til å reprodusere eller skape sosiale forskjeller. Deriblant Vogt, som ser på det han refererer til som «hverdagssteder». Basert på biografiske studier med 23 familier gjennom tre generasjoner, synliggjør han en historisk utvikling i hvordan disse hverdagsstedene har blitt mer institusjonalisert, organisert og digitalisert i løpet av de siste tiår. Vogt hevder at unge som ikke lykkes på skolen har et særskilt behov for å mestre på andre arenaer, men at tilgangen til disse arenaene har blitt stadig mer avhengig av foreldrenes situasjon, ikke minst når det gjelder økonomi.

I Hovdhaugen og Skålholts artikkel heves blikket. De har som mål å analysere betydningen av kommunen og hjemstedet der elevene vokser opp. De spør om dette er en type kontekstuell forskjell som kan forklare de fylkesrelaterte forskjellene i fullføring av skolen. De viser at forskjellene mellom fylkene reduseres når man ser på kjennetegn ved individene, men at dette først og fremst gjelder for studieforbereende utdanningsprogrammer. Når det gjelder de yrkesfaglige utdanningsprogrammer består forskjellene mellom fylkene. Forfatterne ser videre på hvordan dette kan relateres til forhold i hjemkommunen, slik som gjennomsnittlig utdanningsnivå, arbeidsledighet, og næringsstruktur. De er opptatt av at gjennomføring i yrkesfaglige utdanningsprogram i større grad henger sammen med stedet eleven vokser opp, enn det en finner i studieforbereende utdanningsprogram.

I artikkelen som er forfattet av Utvær og Saur, vendes blikket inn i skolene, og på hvordan skolekvalitet påvirkes av kontekstuelle forhold. Deres empiriske studie er basert på tre videregående skoler i Trøndelag (to distriktskoler og en byskole). De mener at det er nærliggende å anta at yrkesfaglige utdanningsprogram er særlig stedssensitive, og de eksemplifiserer dette med forhold som skolens samarbeid med lokale arbeidsmarkeder og skolens tilgang på relevant utstyr i faget yrkesfaglig fordypning. De viser at elevene i distriktet i gjennomsnitt opplever yrkesfaglig fordypning som mer relevant for læretiden enn elevene ved byskolen, og at relevant opplæring henger sammen med opplevelsen av god veiledning og skreddersøm.

Artikkelen til Bæck retter fokus mot elever i Troms sine egne orienteringer og erfaringer, og utforsker hvordan sted påvirker unge menneskers utdanningserfaringer, -planer og aspirasjoner. Basert på intervjudata viser hun hvordan orienteringer og refleksjoner rundt utdanning og fremtid inkluderer aspekter i møte mellom blant annet lokal mulighetsstruktur og elevers forståelse av mulighetsstrukturen.

Sted som meningsgivende referanse

Begrep om stedstilørighet brukes for å forstå hvordan det fysiske og konkrete stedet inngår i individers konstruksjon av identitet (Lewicka, 2014). I litteraturen argumenteres det for at stedstilørighet er en identitet som favner bredere enn andre identifikasjonsmarkører som religion og etnisitet (Reinemo, 2011). Sted som meningsgivende referanse innebærer at stedet gjennom en kontinuerlig prosess tillegges mening gjennom, i hovedsak, positive verdier og symboler, erfaringer, opplevelser og forventninger knyttet til lokalmiljøet (Vestby, 2015). I Hanson Thiems perspektiv (2009), er dette nærmere «how education makes space» – artiklene har et blikk for hvordan utdanningsløp og skolegang er en del av det lokale stedet, og er sosiale rom i seg selv.

I en tidligere artikkel beskrev Paulgaard (2016) hvordan ungdomsforskningen har blitt kritisert for skjult «metrosentrisme», der ungdom som befinner seg i rurale strøk har blitt marginalisert i litteraturen. I dette spesialnummeret har vi flere bidrag som utfordrer utdanningsforskningens urbane slagside.

I sin artikkel kritiserer Lødding og Paulgaard to former for universalisme i forskning og politikktutforming: stedsblindhet og dominerende forventninger om at ungdom raskest mulig skal gjennomføre videregående opplæring. Analysene baseres på intervjuer med ungdom i Finnmark mellom 17 og 20 år, som har avbrutt sin videregående opplæring. Forfatterne viser hvordan oppmerksomhet om sted og sosiomateriell læring (gjennom omgang med gjenstander, håndtering av oppgaver og fysiske omgivelser) gir en bedre forståelse for variasjon i ungdoms mulighetsrom, og hvordan den dominerende diskursen om effektive løp gjennom videregående opplæring og ut i arbeid, utfordres i ungdommenes verdsetting av lokale læringsarenaer.

En urban og rural kontekst sammenlignes i Hegna og Reegårds artikkel. Her benyttes intervjudata fra Oslo og et tettsted i Rogaland for å synliggjøre måter sosial ulikhet i utdanning skapes, opprettholdes og forsterkes. Begge lokalitetene er på hver sin måte påvirket av globale strømninger og strukturelle forhold, som nedfeller seg i materielle manifestasjoner. Forfatterne viser hvordan disse overordnede trekkene gjenfinnes i de individuelle fortellingene og erfaringene ungdom har fra sitt oppvekststed, og hvilken mening de gis av ungdommene. Stedlige logikker for utdanningsvalg blir eksemplifisert gjennom ungdom som enten er rettet mot – eller vekk fra yrkesfag.

Utdannings sosiologiske studier har pekt på hvordan utdanning forbindes med storsamfunnets krav om formell kvalifisering for store ungdomsgrupper i periferien, og motstand mot skolen har vært sammenvevd med sterk lokal forankring. I sin artikkel basert på data fra Telemark, skriver Gulløy og Moshuus om «stedsløse slaur». *Slaur* var en lokal betegnelse på ungdom i «Bygdeby»: åstedet for en studie av ungdom som ikke fant seg til rette i utdanningssystemet, utført på 90-tallet av Gunnar Jørgensen (1993). Slaur valgte heller lokalmiljøet enn utdanningssystemet som en vei inn i voksenlivet. Dagens unge med tilsvarende kjennetegn har hverken en forankring til skolen eller til lokalmiljøet på samme måte – kan de beskrives som *stedsløse*, spør forfatterne. Spørsmålet de reiser snur opp ned på forestillingen om at det er de som får det til innenfor utdanningssystemet som har gjort seg uavhengig av sted.

Et datamateriale fra Telemarksregionen danner også grunnlaget for Halvorsen og Bunting sin artikkel. Ungdommer med erfaring fra skoleavbrudd intervjues over flere år, og erfaringene presenteres gjennom ungdommens fortellinger. Et sentralt tema i fortellingene omhandler *skolen* som et sted med sterk betydning for ungdoms oppvekst. Forfatterne har til hensikt å illustrere spenningen mellom det individuelle og det strukturelle, og benytter Lefebvres (1991/2017) begrepsverktøy som prisme for å få fram hvilke kollisjoner som kan oppstå mellom ungdoms liv og hverdagspraksis i skolen.

Referanser

- Arnove, R. F. (2013). Introduction: Reframing comparative education; The dialectic of the global and the local. I R. F. Arnove, C. A. Torres & S. Franz (Red.), *Comparative education: The dialectic of the global and the local* (s. 1–26). Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- Brattbakk, I. & Wessel, T. (2017). Nabolagets effekt. Hva er problematisk med geografisk ulikhet? I J. Ljunggren (Red.), *Oslo – den delte byen* (p. 337–356). Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Farrugia, D. (2014). Towards a spatialised youth sociology: The rural and the urban in times of change. *Journal of Youth Studies*, 17(3), 293–397. <https://doi.org/10.1080/13676261.2013.830700>
- Jauhiainen, J. S. (2005). *Linnageograafia: linnad ja linnauurimus modernismist postmodernismini* [Urban geography. Cities and urban research from modernity to postmodernity]. Tallinn: Eesti kunstiaakadeemia.
- Jørgensen, G. (1993). «Slaur» og «geni» – om vedlikehold av sosiale og kulturelle ulikskapar i Bygdeby. I K. Heggen, J. O. Myklebust & T. Øia (Red.), *Ungdom i lokalmiljø. Perspektiv frå pedagogikk, sosiologi, antropologi og demografi* (p. 133–147). Oslo: Samlaget.
- Jørgensen, C. H., Olsen, O.-J. & Thunqvist D. P. (2018). *Vocational Education in the Nordic Countries - learning from diversity*. Cambridge: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315414492>
- Lefebvre, H. (1991/2017). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell Publishing.

- Lewicka, M. (2014). Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology*, 31(3), 207–230. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.10.001>
- Massey, D. (2013). *Space, place and gender*. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Paulgaard, G. (2016). Geographies of inequalities in an area of opportunities: ambiguous experiences among young men in the Norwegian High North. *Geographical Research*, 55(1), 38–46. <https://doi.org/10.1111/1745-5871.12198>
- Reinemo, M. E. (2011). *Lokal tilhørighet og drabantbyliv: skapelse av sted, stedstilhørighet og lokal identitet på Skogsrud* (Mastergradsavhandling, Sosialantropologisk institutt). Universitetet i Oslo, Oslo.
- Saar M. & Palang, H. (2009). The Dimensions of Place Meanings. *Living Reviews in Landscape Research* 3(3): 5–24. <https://doi.org/10.12942/lrlr-2009-3>
- Skogen, K. & Krange, O. (2010). Middelklasse-makt? Nei takk! I J. Ljunggren & K. Dahlgren (Red.) *Klassebilder* (p. 157–168). Oslo: Universitetsforlaget.
- Thiem, C. H. (2009). Thinking through education: the geographies of contemporary educational restructuring. *Progress in Human Geography*, 33(2), 154–173. <https://doi.org/10.1177/0309132508093475>
- Thunqvist, D. P., Tønder, A. H. & Reegård, K. (2019). A tale of two reforms: Institutional change in vocational education and training in Norway and Sweden in the 1990s. *European Educational Research Journal*, 18(3), 298–313. <https://doi.org/10.1177/1474904118823104>
- Vestby, G. M. (2015). Stedsutviklingens råstoff og resultat: Funksjonelle og emosjonelle relasjoner mellom mennesker og steder. I M. Aure, N. G. Berg, J. Cruickshank & B. Dale (Red.), *Med sans for sted. Nyere teorier* (p. 149–165). Bergen: Fagbokforlaget.